

REGIONALNA PRIVREDNA KOMORA PANČEVO
REGIONAL CHAMBER OF COMMERCE AND INDUSTRY PANČEVO

Srbija, 26000 Pančevo, Zmaj Jovina 1a
Tel: + 381/13/343-255; Fax: + 381/13/354-056

e-mail: rpkpancevo@komora.net
www.rpkpancevo.com

Centar za tekuća privredna kretanja i stratejski razvoj

POSLOVNA KLIMA U 2009. GODINI
- UTICAJI SVETSKE EKONOMSKE KRIZE -

Mart , 2009.

Prognoze za 2009. godinu

Po svemu sudeći, 2009 godina će biti teška, jer je već na početku godine jasno da svet klizi ka globalnoj recesiji. MMF je sredinom januara 2009. objavio novu prognozu o ovogodišnjim privrednim kretanjima u svetu, koja je osetno nepovoljnija u odnosu na procene koju je ova institucija dala pre mesec i po dana. Globalni privredni rast će, prema najnovijim očekivanjima, u 2009. godini iznositi 0,5% (prethodna procena je bila 2,2%). To bi predstavljalo najslabije ekonomske rezultate nakon drugog svetskog rata. Pozitivne rezultate imaće jedino azijske zemlje u razvoju – pre svega Kina, koja će ostvariti povećanje BDP-a od 6,7%. Sve veće članice evro područja zabeležiće negativne stope rasta.

Za Srbiju je važna činjenica da će rast u Evropskoj uniji, koja učestvuje sa oko 55% u srpskom izvozu, kao i u Rusiji, na čije tržište Srbija plasira 7% svoga izvoza, biti negativan.

Pod uticajem globalne krize, ali i izvesnog kašnjenja u prestrukturiranju srpske privrede, treba očekivati brojne pritiske na rast inflacije i deviznog kursa, kroz smanjeni priliv kapitala, očekivanja rastuće inflacije, preveliki nivo javne potrošnje, smanjenu likvidnost banaka i privrede.

Očekivano usporavanje ekonomskog rasta, rast nezaposlenosti, opadanje investicija usloviće nepovoljan makroekonomski ambijent.

Kroz ocene anketiranih privrednika, iz decembra 2008. godine, koje sprovodi Republički zavod za razvoj Srbije, reflektovan je prvi značajniji uticaj svetske ekonomske krize, čiji se glavni udar tek očekuje.

Pogoršavanje tekuće poslovne situacije, u poslednjem kvartalu 2008. godine, ispoljava se kroz nastavak opadanja indikatora industrijskog poverenja - ICI, koji se od početka 2008. godine nalazi ispod dugoročnog proseka.

Takođe, indikator poslovne klime – BCI se već duže vremena nalazi ispod dugoročnog proseka, a u poslednjem kvartalu 2008. godine su zabeležene najniže ocene od oktobra 2004. godine, kada se otpočelo sa istraživanjem.

Komparativna analiza upućuje da je trend pogoršanja indikatora poslovne klime prisutan i u EU.

Ono što se zapravo događa potvrda je predviđanja nekih ekonomskih i finansijskih stručnjaka, koji su u godinama iza nas, upozoravali da globalnom finansijskom sistemu pretilo potencijalno katastrofalna opasnost. Neki od njih su ukazivali na štetnost korišćenja instrumenata koji podstiču nestabilnost i povećavaju sistemske rizike u kontekstu globalnih tržišta.

Kako se postojeća kriza razvija jasno je da se radi o događaju sa dugoročnim posledicama. Zbog međuzavisnosti prirode svetskog tržišta kriza pogađa sve regione, posredno i neposredno.

Hronologija događaja

Petnaesti septembar 2008. godine obeležio je početak nedelje koja se smatra najtežom na finansijskim tržištima, od velike depresije tridesetih godina prošlog veka i koja je pretila opstanku svetskog bankarskog sistema.

Toga dana vodeći svetski indeks, Dow Jones, pretrpeo je snažan pad. Evropske berze takođe.

FED je preuzeo vlasništvo nad najvećom osiguravajućom kućom na svetu i tako sprečio njenu propast. Dve velike investicione banke u SAD su transformisane u komercijalne banke. Neke od vodećih investicionih banaka su bankrotirale.

Istoga dana, kamatne stope na američkom, zapadnoevropskom i drugim najjačim bankarskim tržištima, snažno su porasle što je uslovalo da vodeće centralne banke obave tržišne intervencije velikih razmera i tako snize bazne kamate.

Vodeće centralne banke su počele sa upumpavanjem milijardi evra u finansijski sistem kako bi vratile poverenje ulagača.

Vlade SAD, zemalja EU, Japana, Kine, Rusije i drugih zemalja su uvidele da bi šteta od nepreduzivanja mera mogla biti mnogo veća od troškova intervencionizma, pa su donele finansijske planove spašavanja finansijskog sistema.

Većina analitičara se slaže da Evropa može zapasti u najgoru recesiju od ranih 90-tih, ali istovremeno ističu da su, u poređenju sa slomom iz 1929. godine, sada na raspolaganju brojni monetarni i fiskalni instrumenti koji mogu sprečiti tako nešto.

Osnovne razloge krize treba tražiti u regulatornim odlukama, donetim u SAD i u potezima koji su omogućili stvaranje globalnih neravnoteža : smanjenje poreza - snižavanje kamata - jeftiniji i dostupniji krediti - povećana potrošnja - klizanje štednje u negativnu teritoriju.

Ključna stvar koja se desila je snažan pad poverenja, kao posledica nesolventnosti banaka i nelikvidnosti tržišta. Zapravo, uvidelo se da su zajmoprimci drugorazrednih hipotekarnih kredita vrlo malo finansijski sposobni – u martu 2008. godine je 9 miliona Amerikanaca, vlasnika stanova raspolagalo nekretninama čija je vrednost bila manja od vrednosti hipoteke; krajem 2007. godine je 1,3 miliona stanova izneto na prinudnu prodaju. Podaci ilustruju da banke ne mogu vratiti uložena sredstva i da je neto-gubitak u njihovim bilansima.

Usledile su snažne akcije država, kako bi se spasile privrede, jer zamrznuti kreditni sistem onemogućava investicije i nesmetano finansiranje potrošnje.

Dimenzije ekonomske krize

Ranija upozorenja ekonomskih i finansijskih stručnjaka da finansijskom sistemu pretilo potencijalno katastrofalna opasnost su se ispunila. Reč je o događaju sa dugoročnim posledicama, u kojem nijedna zemlja nije potpuno pošteđena. Kriza pogađa sve regione.

Globalna dimenzija finansijske krize je zapravo jedna od njenih najvažnijih osobina. Do sada su krize uglavnom bile lokalnog karaktera pa su samim tim lakše rešavane.

Ovoga puta finansijski rizici su prošireni na celokupnu svetsku ekonomiju.

Tradicionalni načini procene rizika pokazali su se kao zastareli. Složenost instrumenata finansijskih tržišta, danas, čini te modele nepouzdanim.

Dva najvažnija izazova u narednom periodu svakako će biti transparentnost i likvidnost. Povećanje odgovornosti. Aktivnosti rejting agencija. Relevantnost propisa. Premisa da su bankarske institucije jedno, a tržišta hartija od vrednosti nešto drugo, pokazala su se nerealna.

Uočeni su nedostaci u koncepciji regulatornog okvira „Bazel II“ koji je koncipiran da spreči da se kriza uopšte dogodi.

Uočava se potreba za međunarodnom saradnjom jer je za globalna finansijska tržišta potreban globalni pristup.

Uticaj krize na evropske ekonomije i zemlje jugoistočne Evrope

Kriza koja je pogodila SAD, koje plaćaju previsoku cenu zbog nedostataka u regulativi bankarskog sistema, pokazalo se da nije samo američka, već poprma sistemski i svetski karakter.

Prema izjavama najviših zvaničnika MMF kriza pretila državama od Baltika do Afrike jer one zavise od stranog novca kojim pokrivaju sopstveni deficit.

Zapadnoevropski ekonomisti tvrde da će njihove zemlje biti pošteđene najdrastičnijih posledica krize, ali procenjuju da su najvećem riziku od zemalja EU izložene Bugarska, Estonija i Rumunija, zatim kandidat za članstvo Turska. Navedene i druge ugrožene zemlje suočiće se u 2009. godini sa osetno manjim prilivom kapitala nego u 2008. godini.

U Evropi je recesija već počela i pitanje je samo koliko će duboka biti i koliko dugo će trajati. Akcije banaka doživele su veliki pad, a indeks potrošačkog poverenja evro-zone je pao na najniži nivo od 2001. godine.

Zvanični podaci pokazuju da evropske ekonomije beleže pad rasta u četvrtom kvartalu prošle godine, dok su neke zemlje zabeležile najgore pokazatelje u više decenija.

Ekonomski rast u eurozoni pao je za 1,5% u prethodnom kvartalu i za 1,2% godišnje, prema saopštenju statističke agencije EU Eurostat.

Rast nemačke ekonomije pao je za 2,1% u poređenju sa prethodnim kvartalom, što predstavlja najteži ekonomski pad od 1990.

Francuski ekonomski rast pao je za 1,2%, dok je u Italiji zabeležen pad od 1,8%, najveći od 1980. Austrijska ekonomija je pala za 0,2%, što predstavlja prvi pad ekonomskog rasta u toj zemlji u skoro osam godina.

Kompanije su prekinule sa ulaganjima, izvoz je opao, dok globalna recesija uzima maha.

Ovi podaci su opredelili pesimizam mnogih u pogledu ekonomske perspektive za 2009. godinu.

Evropska komisija je upozorila da će BDP EU praktično stagnirati u 2009. godini i da će državne finansije biti pod velikim pritiskom. Postepeni oporavak se očekuje od druge polovine 2009.

Ministri finansija i šefovi centralnih banaka G-7, sa februariskog sastanka u Rimu, uputili su poziv svojim članicama da u cilju što bržeg prevazilaženja globalne finansijsko-ekonomske krize, bez odlaganja, porade na daljem upumpavanju svežeg kapitala u bankarski sistem, smanjivanju kamatnih stopa, kao i da se opredele za vođenje fleksibilne fiskalne politike.

Predstavnici Svetske banke upozoravaju da globalna ekonomska kriza preči da postane socijalna kriza u brojnim zemljama u razvoju, osim ukoliko te zemlje ne preduzmu mere za zaštitu ugroženih kategorija u svojim zajednicama. Praktično, navodi se da je za zemlje izložene riziku ključno da finansiraju otvaranje radnih mesta, osiguraju ključne usluge i infrastrukturu, te socijalne programe za siromašne. Međutim, tri četvrtine ovih zemalja ne mogu prikupiti sredstva na domaćem ili stranom tržištu, kako bi finansirale programe za ublažavanje negativnih posledica smanjenih ekonomskih aktivnosti. Jednoj četvrtini izloženih zemalja takođe nedostaje kapacitet da prošire izdatke kako bi zaštitile ugrožene kategorije.

Privrede zemalja jugoistočne Evrope, poput mnogih drugih novih ili tranzicionih ekonomija, su manje izložene debaklu sa *subprime* kreditima, koji je zahvatio razvijenije ekonomije, delom i zbog slabog razvoja njihovih finansijskih tržišta. Ipak, ni one ne mogu izbeći posledice globalnog ekonomskog usporavanja, porast cena kredita i smanjeni apetit za rizikovanje.

Ključni izazov za njih je eksterno finansiranje jer se procenjuje da će u 2009. godini doći do snažnog pada priliva privatnog kapitala u region.

Priliv privatnog kapitala i kredita u zemlje u tranziciji (sa Turskom) pašće sa oko 322 milijarde dolara u 2008. godini na verovatnih 262 milijarde dolara u 2009. godini, a uslediće i pad bankarskih kredita, sa oko 155 na 74 milijarde dolara u 2009. Iako bi se priliv SDI mogao blago povećati, na oko 90 milijardi dolara u 2009, to neće biti dovoljna kompenzacija.

Prema EBRD rast u jugoistočnoj Evropi će pasti sa 7,3% u 2008. na 4,5% u 2009., zbog manjeg priliva stranog kapitala.

Problem zemalja u tranziciji je izražen jer su SDI pokrivale dobar deo deficita platnog bilansa. Pored toga, njihove vlade i centralne banke neće biti u stanju da pokrenu snažne finansijske programe pomoći, kao što je to slučaj na zapadu.

Posledice krize na Srbiju

Kriza u SAD i njeno prelihanje u EU ima negativne posledice i na našu zemlju, koja zbog visokog minusnog salda u razmeni sa svetom spada među ugroženije zemlje istočne Evrope.

Usled smanjene svetske likvidnosti, koja povlači manji dotok kapitala, odnosno smanjivanje prekograničnog zaduživanja i stranih direktnih investicija, dolazi do dodatnog slabljenja dinara i pada deviznih rezervi. Na spisak posledica treba uvrstiti i pad potražnje, jer će ekonomije pogođene problemima, kupovati manje izvoznih proizvoda iz ovog regiona i time će manje novca stizati od izvoza. Usled smanjenja investicija i manjih prihoda od izvoza realno je očekivati i smanjenje broja radnih mesta.

Prema Evropskoj komisiji, efekti svetske ekonomske krize počeli su da se osećaju u Srbiji i ostalim zemljama zapadnog Balkana u poslednja dva kvartala 2008. godine, tako da bi u narednom periodu trebalo očekivati oštro usporavanje rasta, kao posledicu slabije potražnje i nižeg izvora finansiranja, naročito stranih direktnih investicija i kredita.

Prema MAT-u, iz januara 2009, privredna aktivnost bi u ovoj godini mogla neznatno porasti, za pola procenta. Predviđa se pad industrijske proizvodnje od 5%, što je znak ozbiljne recesije u toj oblasti, pre svega zbog snažnog pada u proizvodnji čelika, bakra i aluminijuma, prehrambenoj i industriji gume i plastike (ovo su istovremeno vodeći izvoznici).

Rezultati ankete iz decembra 2008. godine Republičkog zavoda za razvoj ukazuju na sve jači uticaj svetske ekonomske krize na poslovanje preduzeća.

Ocena tekuće poslovne situacije i dalje je negativna: čak 40% više preduzeća smatra da je njihova trenutna situacija loša (dobijeni rezultati zasnovani su na anketnom istraživanju preduzeća prerađivačke industrije). Poslovna očekivanja su minimalna, sve je više preduzeća koja procenjuju da će se njihovo poslovanje u budućem šestomesečnom periodu značajno pogoršati. Indikator poslovne klime je zbog slabijih ocena svih komponenti, posebno proizvodnje i ukupnih porudžbina u drugoj polovini 2008. ispod dugoročnog proseka. Očekivanja o budućoj proizvodnji, koja već duže vreme imaju silazni trend, drastično su opala (u odnosu na decembar 2007 za 37 procentnih poena). Proizvodnja, prema anketi RZR, ima silazni trend; za 18% je više onih preduzeća čija se proizvodnja smanjila. Na osnovu ekstrapolacije trenda proizvodnje predviđa se dalji pad proizvodne aktivnosti. U decembru 2008. godine značajno se povećao broj proizvođača koji imaju probleme i na strani ponude i na strani tražnje, dok samo 10% anketiranih privrednika nema značajnijih problema u poslovanju. Nedovoljnu tražnju, kao osnovno ograničenje proizvodnje navelo je 20% proizvođača, a 38% poslovne teškoće koje ograničavaju ponudu (sa nedostatkom finansijskih sredstava susreće se 52% preduzeća, 24% sa nedostatkom opreme, 21% ima probleme sa niskom cenom, 3% proizvođača nedostatak radne snage vidi kao svoje osnovno ograničenje).

Za obazrivost i pesimizam pri oceni opštih uslova poslovanja i mogućnosti plasmana proizvoda sve veći uticaj imaju očekivani negativni efekti svetske finansijske krize na razvoj domaće privrede. Nastavlja se i pesimizam po pitanju očekivanog broja zaposlenih: čak 21% anketiranih preduzeća planira da smanji broj radnika.

Aktuelna privredna kretanja pokazuju da je već evidentan pad izvoza, ali i smanjenje domaće tražnje, što je dovelo do pada industrijske proizvodnje. Za privredu je posebno negativno smanjenje izvoznih porudžbina, kod najvećih izvoznika, jer se to odražava na smanjivanje njihovih nabavki od domaćih dobavljača. Radi snižavanja troškova, u nekim preduzećima uvedeni su "prinudni odmori", kako bi se broj radnika prilagodio smanjenim proizvodnim kapacitetima.

Industrijska proizvodnja u Republici Srbiji, u decembru 2008. godine, manja je za 8,9% u odnosu na decembar 2007. Ukupno u 2008. godini, u odnosu na prethodnu godinu, ostvaren je rast industrijske proizvodnje od 1,1%.

Zalihe industrijskih proizvoda u Republici Srbiji u decembru 2008. godine, u odnosu na isti mesec prethodne godine, povećane su za 1,3%, dok su u odnosu na prosek 2007. bile više za 8,2%.

Nepovoljna karakteristika *spoljnotrgovinske razmene* u protekloj godini je visok deficit. Međutim, povoljna činjenica je da je izvoz neznatno brže rastao od uvoza. Ukupna spoljnotrgovinska razmena u 2008. godini iznosi 33.972 miliona USD, što je porast od 24,1% u odnosu na isti period prethodne godine. Izvoz roba je povećan za 24,3% a uvoz za 24%.

Ostvaren je visok spoljnotrgovinski deficit od 12.026 miliona USD, što čini povećanje od 23,6% u odnosu na isti period prethodne godine.

EU je dominantna spoljnotrgovinska destinacija Srbije i na ovu ekonomsku integraciju odnosi se više od polovine ukupne razmene.

Problemi vezani za svetsku ekonomsku krizu reflektuju se i na spoljnotrgovinsku razmenu Srbije. Naime, smanjenje svetskih porudžbina uticalo je i na naš izvoz, koji od avgusta beleži pad. Usporavanje privredne aktivnosti i u našoj zemlji uticalo je na stranu uvoza, koji od jula meseca ima vidan pad.

Devizne rezerve Narodne banke Srbije iznose, prema preliminarnim podacima, početkom februara 2009. godine nešto preko 8,3 milijarde evra (rast je ostvaren zahvaljujući prilivu od privatizacije NIS). Na kraju 2008. godine iznosile su 8.148 miliona evra, što znači da su u poslednjem mesecu 2008. smanjene za 892 miliona evra, a u toku 2008. su smanjene za čak 1,5 milijardi evra.

Spoljni dug Srbije iznosio je poslednjeg dana novembra 2008. godine 21,7 milijardi evra, što je rast od oko 3,9 milijardi evra od početka godine.

Dinar je nominalno oslabio prema evru tokom januara 2009. godine za 5,8%. U istom razdoblju, nominalni efektivni kurs je depresirao za 8,2%. Srpska valuta je nominalno oslabila prema evru u toku 2008. godine za 10,6%, dok je nominalni efektivni kurs depresirao za 11,8%. Tokom 2008. realni efektivni kurs je oslabio za 7,8%, a realni bilateralni kurs dinar-evro za 6%.

Pogoršani uslovi finansiranja zaoštrili su problem finansijske nediscipline u međusobnom izmirivanju obaveza u privredi. Problem naplate potraživanja je posebno izražen zbog neefikasnosti sudova i izvršnog postupka. Evidentna su i dugovanja korisnika budžetskih sredstava prema privredi. Prema podacima Narodne banke Srbije početkom 2009. godine u Srbiji je bilo nelikvidno 56.158 privrednih subjekata, od 320.000 koliko ih ukupno ima. Od toga dve trećine svoje obaveze ne izmiruje preko jedne godine, što znači da se faktički radi o nesolventnim privrednim subjektima. Nelikvidnost je izražena u svim oblastima privređivanja, posebno u sektoru građevinarstva i u oblasti prehrambene industrije.

Region Južnog Banata

Turbulencije na globalnom finansijskom tržištu uticale su na opadajuću dinamiku *spoljnotrgovinske razmene* Srbije.

Ukupna spoljnotrgovinska razmena Vojvodine u 2008. godini iznosi 10,1 mlrd USD, pri čemu izvoz beleži rast od 25,2%, u odnosu na 2007. godinu, a uvoz 30,9%.

Rezultati spoljnotrgovinske razmene Južnog Banata u 2008. godini ukazuju na rast izvoza od 17% odnosno uvoza za 11,3%. Ostvarena je robna razmena sa inostranstvom u ukupnom iznosu od 1,15 mlrd USD; izvoz Regiona čini 18,5% izvoza Vojvodine, odnosno 6% izvoza Srbije. Uvoz južnobanatskog regiona u ukupnom uvozu Vojvodine učestvuje sa 7,5%, odnosno sa 2,15% u ukupnom uvozu Srbije. Vodeći spoljnotrgovinski partneri su Nemačka, Italija, Ruska Federacija, Bosna i Hercegovina, Hrvatska.

Industrijska proizvodnja Vojvodine u periodu januar-decembar 2008. godine, u odnosu na isti period prethodne godine, pokazuje rast od 1,8% (u sektoru Vađenje ruda i kamena 1,0%, Prerađivačkoj industriji 2,2%), dok je Proizvodnja i distribucija električne energije, gasa i vode opala za 13,4%.

U istom periodu, na području Južnog Banata, evidentiran je rast industrijske proizvodnje od 3,2% u odnosu na januar-decembar 2007. godine.

Posmatrano po sektorima industrije:

- Vađenje ruda i kamena +20,1% (vađenje i briketiranje uglja +57,8%, vađenje sirove nafte i gasa -2,5%, vađenje ruda nemetala i kamena -18,3%)
- Prerađivačka industrija +3,2%
- Proizvodnja i distribucija električne energije, gasa i vode -11,5% (sakupljanje, prečišćavanje i distribucija vode +8,6%, proizvodnja i distribucija el.energije, gasa, tople vode - 14,9%)

Prosečna bruto zarada u Vojvodini iznosila je 55.429 dinara i imala je nominalan rast od 12,44% u odnosu na decembar 2007. godine.

Na području južnobanatskog regiona prosečna (bruto) zarada isplaćena u decembru 2008. godine iznosi 56.823 dinara. U odnosu na prosečnu zaradu isplaćenu u novembru 2008. godine nominalno je veća za 20,14%.

Prema podacima Republičkog zavoda za statistiku (godišnji prosek za 2008. god.), na području Vojvodine, registrovano je 533.343 *zaposlenih lica*; od toga 375.928 u preduzećima, ustanovama, zadrugama i organizacijama a privatnih preduzetnika i zaposlenih kod njih 157.415.

Prema istom izvoru, na području južnobanatskog regiona, od ukupnog broja zaposlenih 72.310 lica, 50.951 je zaposleno u preduzećima, ustanovama, zadrugama i organizacijama i 21.359 privatnih preduzetnika i zaposlenih kod njih.

Na području Južnog Banata, na kraju decembra 2008. godine, 31.147 lica registrovana su kao *nezaposlena*. (indeks XII 2008/XII 2007 nezaposlena lica 89,42). U ukupnoj strukturi nezaposlenih učešće žena je 53,41%. Najveće učešće u registrovanoj nezaposlenosti, prema dužini čekanja na zaposlenje, imaju lica koja čekaju 1 – 2 godine (22,3%), zatim slede ona koja čekaju do 1 godine (20,6%), 3-5 godina (15,6%), preko 10 godina (13,5%), 5-8 godina (11,8%), 2-3 godine (11,7%) i 8-10 godina (4,5%).

Ocene južnobanatskih privrednika o tekućoj poslovnoj situaciji i njihova očekivanja i procene za naredni period slična su rezultatima RZR ankete o poslovnoj klimi, iz januara 2009. godine.

Rezultati RZR, zasnovani na anketnom istraživanju preduzeća prerađivačke industrije Srbije, su pesimistični – očekuju se jači efekti svetske ekonomske krize. Čak 50% preduzeća smatra da je njihova trenutna situacija loša a poslovna očekivanja su minimalna – sve je više preduzeća koja procenjuju da će se njihovo poslovanje u budućem šestomesečnom periodu značajno pogoršati. Posledice svetske ekonomske krize izražene su, pre svega, kroz veliki pad izvozne tražnje, likvidnosti i povećanje ukupnih obaveza. U narednom periodu očekuje se dalji pad likvidnosti, izvoza i zaposlenosti, praćen porastom cena.

Preduzeća Južnog Banata, iz različitih privrednih oblasti i grana, slično se izjašnjavaju kada su u pitanju uticaji međunarodne finansijske krize na poslovanje. Kada je u pitanju ino i domaća tražnja nisu retki slučajevi otkazivanja ugovora i smanjenja porudžbina. Pad tražnje prisutan je u većini susedskih i zemalja EU. Neka od njih procenjuju da bi pad proizvodnje u 2009, u odnosu na proteklu godinu, mogao iznositi i do 60% (procene se kreću od 10-60%). Velike probleme u poslovanju za većinu južnobanatskih preduzeća, predstavljaju neizmirene obaveze prema dobavljačima po osnovu poreza i doprinosa, bankarskih kredita kao i naplata dospelih potraživanja. Kao ograničenja za povećanje izvoza, u uslovima krize, vide ograničenja u oblasti kreditiranja i sertifikacije proizvoda.

Mere Vlade Republike Srbije

Prvi paket mera za ublažavanje posledica svetske finansijske krize Vlada Republike Srbije je usvojila 20.oktobra 2008. godine, a kojim su obuhvaćene mere za očuvanje stabilnosti finansijskog sistema (pregled propisa donetih u cilju ublažavanja negativnih efekata svetske finansijske krize dat je u prilogu).Najvažniji efekat tih mera je podizanje zagarantovanog uloga države u bankama sa 3.000 na 50.000 evra, čime se obezbeđuje stabilnost štednje u bankama.

Najnoviji paket mera, usvojen poslednje nedelje januara 2009. godine, usmeren je na privredu, na očuvanje konkurentnosti, zaposlenosti i stimulisanja domaće tražnje. Merama Vlade predviđeni su krediti za subvencionisanje likvidnosti privrede (40 milijardi dinara), investicioni krediti (17 milijardi dinara), subvencionisani potrošački krediti (20 milijardi dinara) i kreditne linije koje će država povući od međunarodnih finansijskih institucija za finansiranje poslovanja malih i srednjih preduzeća (45 milijardi dinara).

Uslovi odobravanja kredita

Sva preduzeća i radnje koje dobiju subvencionisani kredit za likvidnost ili investicije moraju da, kao uslov, imaju najmanje isti broj radnika tokom perioda korišćenja kredita (za likvidnost), odnosno prve dve godine korišćenja (za investicije). Za kontrolu je zadužen Fond za razvoj (na osnovu overenih OD obrazaca koji se svakog meseca podnose Poreskoj upravi).

Vlada, koja je najveći deo sredstava namenila izvoznicima, promenila je kriterijume po kojima neka firma ima tretman „pretežnog izvoznika“. Tako će status izvoznika imati svaka firma koja više od polovine svog prometa plasira u izvoz (do sada bilo 70%), uz promet od 5 mil EUR(do sada granica bila 10 miliona).

U sprovođenje podsticajnih mera i realizaciju kredita biće uključene sve poslovne banke kojima raste kreditna aktivnost.

Subvencionisanje kamatnih stopa za kredite za likvidnost i finansiranje trajnih obrtnih sredstava

* Za subvencionisanje kamatnih stopa za kredite za održavanje likvidnosti i finansiranje trajnih obrtnih sredstava u 2009. godini iz budžeta je obezbeđeno dve milijarde dinara.

* Korisnici ovih kredita su preduzetnici i privredna društva registrovana u skladu sa zakonom.

* Sredstva će se koristiti za: subvencionisanje kamatne stope na kredite za izvozne poslove - najmanje 50%, kao i za subvencionisanje kamatne stope na kredite za finansiranje ostalih poslovnih aktivnosti – od čega se 30% može koristiti za reprogram postojećih kredita kod iste banke.

* Subvencionisanje kamatne stope neće se vršiti za refinansiranje kredita kod druge banke.

* Krediti će se odobravati sa rokom otplate do 12 meseci.

* Kamatna stopa iznosi najviše Euribor 1m + 3% godišnje ili do 5,5% godišnje, uz primenu valutne klauzule. Naknada za obradu kredita ne može biti viša od 0,5% od iznosa kredita.

* Korisnici kredita, tokom korišćenja kredita, ne mogu smanjivati broj zaposlenih radnika u odnosu na prosečan broj zaposlenih koji su imali u poslednjem kvartalu 2008. godine.

* Maksimalan iznos kredita:

za preduzetnike do 20.000 evra; za malo preduzeće do 50.000 evra

za srednje preduzeće do 500.000 evra ; za velika preduzeća do 2 miliona evra.

* Fond za razvoj će subvencionisani iznos kamate od 5% na godišnjem nivou prenositi banci unapred kao konačni iznos subvencionisane kamate.

* Krediti sa subvencionisanim kamatnim stopama realizovaće se preko banaka koje imaju povećanje prosečnog stanja kredita u posmatranom kvartalu u odnosu na prethodni.

Sufinansirani krediti za investicije

* Za sufinansirane kredite za investicije u 2009. godini u Fondu za razvoj obezbeđeno je 5 milijardi dinara.

* Fond za razvoj će u sufinansiranju svakog pojedinačnog kredita učestvovati sa 30%, a banke će iz sopstvenih izvora obezbediti preostalih 70%. Garancijski fond garantovaće 75% plasmana banke.

* Krediti se ne mogu koristiti za reprogram postojećih kredita kod iste banke i za refinansiranje kredita kod druge banke.

* Korisnici ovih kredita su preduzetnici i privredna društva registrovana u skladu sa Zakonom, koja poslovnoj banci uz zahtev za kredit podnose svu potrebnu dokumentaciju o investicionim ulaganjima.

* Korisnici kredita, u prve dve godine korišćenja kredita, ne mogu smanjivati broj zaposlenih radnika u odnosu na prosečan broj zaposlenih koji su imali u poslednjem kvartalu 2008. godine.

* Kredit se odobrava uz primenu valutne klauzule sa rokom otplate od tri do pet godina, uz grejs period od šest do 12 meseci.

* Kamatna stopa na plasirana sredstva Fonda iznosi 1% godišnje. Najviša kamatna stopa za korisnika kredita iznosi Euribor 3m+ 4% godišnje (trenutno oko 6% godišnje). Jednokratna naknada banke iznosi najviše 0,5% od iznosa kredita i provizija Garancijskog fonda 0,5% godišnje, na iznos odobrenog kredita.

* Maksimalan iznos kredita:

za preduzetnika do 30.000 evra; za malo preduzeće do 200.000 evra

za srednje preduzeće do 1,5 miliona evra ; za velika preduzeća do 4 miliona evra.

* Krediti će se realizovati preko banaka koje imaju povećanje prosečnog stanja kredita u posmatranom kvartalu u odnosu na prethodni.

Subvencionisanje kamatne stope za potrošačke kredite i finansijski lizing

* Za subvencionisanje kamatne stope za potrošačke kredite, odnosno finansijski lizing, za nabavku određenih trajnih potrošnih dobara proizvedenih u Srbiji, preko Fonda za razvoj, obezbeđena je jedna milijarda dinara budžetskih sredstava.

* Subvencionisanje kamatne stope neće se vršiti za kredite koji se koriste za:

- reprogram postojećih kredita, odnosno finansijskog lizinga, kod iste banke, odnosno davaoca lizinga,
- refinansiranje kredita, odnosno finansijskog lizinga, kod druge banke, odnosno davaoca lizinga.

* Potrošački krediti odobravaju se preko banaka, a finansijski lizing automobila preko davaoca lizinga uz primenu valutne klauzule sa rokom otplate do 7 godina za automobile i do 5 godina za poljoprivrednu mehanizaciju, nameštaj, tepihe, podne obloge i kućne aparate.

* Fond za razvoj će subvencionisani iznos kamate preneti unapred banci, odnosno davaocu lizinga u iznosu od 5% godišnje na neotplaćeni deo kredita, odnosno lizinga, za svaku godinu.

* Kamatna stopa na kredit, odnosno finansijski lizing za kupovinu automobila iznosi najviše 4,5% godišnje fiksno, dok za nabavku ostale robe kamatna stopa iznosi do 6% godišnje.

* Korisnici kredita, odnosno finansijskog lizinga, mogu ostvariti pravo na subvencionisanje kamatne stope ukoliko pri podnošenju zahteva dostave profakturu prodavca iz koje se može utvrditi da je dobro proizvedeno u Srbiji i ukoliko u roku od 30 dana od dana odobravanja kredita, odnosno finansijskog lizinga dostavi banci, odnosno davaocu lizinga kopije fiskalnog računa i garantnog lista uz davanje na uvid originala.

* Subvencionisanje kamatne stope na potrošačke kredite realizovaće se preko banaka koje imaju povećanje prosečnog stanja kredita u posmatranom kvartalu u odnosu na prethodni.

Inostranstvo

Vlada Srbije planira da ubrza sve procedure kako bi srpskoj privredi, pre svega malim i srednjim preduzećima bili dostupni ranije ugovoreni krediti sa nekoliko međunarodnih finansijskih institucija i država. Reč je o EIB, KWF, EBRD i Vladi Italije i ukupnom iznosu od 480 miliona EUR. Ove pozajmice se odobravaju uz kamate koje su znatno niže od onih koje se danas mogu dobiti kod inostranih poslovnih banaka.

Mere Narodne banke Srbije

U funkciji ublažavanja negativnih efekata krize odnosno stvaranja uslova za realizaciju mera Vlade Republike Srbije:

* Banke ne obračunavaju obaveznu rezervu na iznos obaveza u dinarima i devizama iz inostranstva, koje su nastale u periodu od 1. oktobra 2008. do 31. 12. 2009. i to do roka dospeća tih obaveza. Na taj način se podstiče zaduživanje banaka u inostranstvu (oktobar 2008. godine).

* Kašnjenje u naplati potraživanja banke za kredite odobrene pre 30. septembra 2008. godine neće se računati prema prvobitnom datumu dospeća, već prema naknadno ugovorenom datumu dospeća, i to do kraja otplate tih kredita, pod uslovom da produženje roka naplate nije duže od godinu dana. Time je omogućeno da produženje roka otplate kredita, zbog efekata krize, ne utiče negativno na klasifikaciju kredita, odnosno bonitet korisnika.

* Relaksirana je i pozicija fizičkih lica - korisnika gotovinskih kredita, s obzirom da je propisano da se rok otplate kredita može produžiti do 12 meseci, pod propisanim uslovima. Ovo relaksiranje je usmereno na očuvanje stabilnosti bankarskog sektora, kroz stvaranje uslova za pravovremenu otplatu kredita.

* Izmene Odluke o privremenim merama za očuvanje bankarske stabilnosti u Republici Srbiji - tako da se banke oslobađaju obaveze da potraživanja po kreditima indeksiranim u stranoj valuti (potrošački i gotovinski) odobrenim posle 01.01.2009. godine, klasifikuju u lošiju kategoriju, ukoliko nije položen depozit ili učešće od 30%.

* Izmene Odluke o obaveznoj rezervi banaka kod NBS - Pri obračunu obavezne rezerve, osnovica se umanjuje za iznos kredita koje su banke u skladu sa Programom Vlade odobrile privredi, a koji su garantovani od strane države, kao i za iznos potrošačkih kredita koji su u skladu sa Programom Vlade, banke odobrile za kupovinu trajnih potrošnih dobara proizvedenih u Srbiji. Banke su dužne da o kreditima u skladu sa Programom Vlade obezbede podatke u knjigovodstvenoj evidenciji na posebnim analitičkim računima.

Mere koje nisu obuhvaćene Programom Vlade R Srbije

Osim Vladinih verzija mera protiv globalne privredne krize srpska privreda ističe značaj i sledećih aktivnosti u iznalaženju odgovarajućih rešenja :

* obezbediti stabilnost domaće valute

* svi korisnici budžetskih sredstava treba da jednokratno izmire svoja dugovanja prema privredi u prvoj polovini 2009. godine; u narednom periodu mora se uspostaviti uredno plaćanje tekućih obaveza iz ugovora o javnim nabavkama

* u cilju povećanja finansijske discipline neophodno je učiniti efikasnijim rad sudskih organa u postupcima dužničko-poverilačkih odnosa između privrednih subjekata i doneti propise koji će ubrzati tokove novca i obezbediti naplatu potraživanja na rok ne duži od 90 dana, za sve učesnike u prometu

* privremeno, zbog negativnih efekata globalne finansijske krize i privredne recesije, u postupcima javnih nabavki usmeriti poslove na domaća preduzeća, s obzirom da je određen stepen protekcionizma evidentan na ino-tržištima; povećati kontrolu postupaka javnih nabavki

* nadležni organi moraju da dosledno sprovode kontrolu uvozne robe, u pogledu ispunjenja tehničkih zahteva i zahteva po osnovu bezbednosti proizvoda, kao i dokumentacije kojom se dokazuje poreklo robe iz uvoza

* posebnu pažnju treba posvetiti analizi i otklanjanju nekarinskih barijera sa zemljama CEFTA sporazuma

* neophodno je hitno otpočeti proces smanjenja, do potpunog uklanjanja administrativnih prepreka na nacionalnom i nivou lokalne samouprave, koje povećavaju troškove poslovanja privrede

* treba preispitati održivost planiranih budžetskih prihoda i rashoda, zasnovanih na projektovanoj stopi rasta bruto domaćeg proizvoda od 3,5%; nedopustivo je povećanje stope PDV-a, s obzirom na neiskorišćene mogućnosti za racionalizaciju i uštede kod svih korisnika javnih prihoda

Kojim putem iz krize ?

Statistički podaci za januar 2009. godine pokazuju dalje jačanje nepovoljnih tendencija koje su se formirale tokom poslednjeg kvartala 2008. godine. Produbljuje se pad industrijske proizvodnje, a opadaju i izvoz i uvoz, kao i unutrašnji promet.

Prema MAT, januarska anketa privrednika Srbije je donela očekivano loše rezultate o konjunkturi u domaćoj industriji. *Tromesečna očekivanja privrednika* ostala su na rekordno niskim nivoima, pri čemu su negativna očekivanja mnogo jače izražena u privatnom sektoru nego u državnom i društvenom sektoru. U skladu sa tim, svaka peta privatna firma i dalje očekuje da će u naredna tri meseca biti u lošijem položaju nego sada. Najvažniji rezultat januarske ankete je *osetan pad korišćenja proizvodnih kapaciteta*, prvi put od početka ekonomske krize. Pored manjeg korišćenja kapaciteta, pažnju u januarskoj anketi privlači i rekordnih 26,3% privatnih firmi koje u naredna tri meseca *planiraju da smanje broj zaposlenih*. Takođe, *nižu prodaju* u naredna tri meseca očekuje svaka četvrta privatna firma u Srbiji. *Nakon pada inflacionih očekivanja, u decembru 2008, u januaru 2009. je ponovo došlo do rasta ovog pokazatelja* – 76,8% firmi očekuje rast cena svojih inputa u naredna tri meseca, a 30% firmi očekuje rast cena svojih gotovih proizvoda. U januarskoj anketi, svega 13% firmi istaklo je nedostatak kredita kao najveće ograničenje u poslovanju – dok je najveći broj firmi očekivano istakao slabu tražnju (39%), odnosno niske cene svojih proizvoda (23,6%).

Gotovo svi indikatori aktivnosti i to u celom svetu, imaju tendenciju ubrzanog opadanja. Pokušavaju se sagledati posledice po našu privredu i mogući izlazi.

Vlada najavljuje nove mere za ublažavanje efekata svetske ekonomske krize. U pripremi je model za rešavanje problema međusobnih dugovanja u srpskoj privredi. Takođe, biće razmotrena mogućnost regulisanja poreskih dugova koje su privatizaciona preduzeća nasledila.

U aprilu bi Srbija trebala da dogovori novi aranžman sa MMF u iznosu od dve milijarde dolara, kao dodatnu podršku deviznim rezervama Srbije i stvaranju uslova za lakše dobijanje pozajmica od međunarodnih kreditora.

Poruke sa Biznis foruma 2009. godine: „ Rast u uslovima recesije i finansijske krize: (ne) konvencionalne inicijative „

Najviši državni zvaničnici i vodeći ekonomski stručnjaci, okupljeni na trodnevnom skupu posvećenom iznalaženju rešenja za ublažavanje negativnih efekata svetske krize na ekonomiju Srbije, složili su se da je potrebno postići dogovor, široki koncenzus važnih faktora društva u iznalaženju jednog modela i za kurs i za jedan novi budžet, koji će zadovoljiti najvažnije potrebe.

Procena je da će rast bruto društvenog proizvoda biti bliži nuli nego 3,5%, koliko je predviđeno kada je formiran budžet za 2009. godinu.

Pregovori sa MMF o pretvaranju postojećeg aranžmana u klasičan stend baj aranžman doprineće da ranije predviđeni budžetski deficit Srbije u 2009. godini sa 1,7% BDP bude povećan za jedan ili više procentnih poena.

Budžetski deficit će se najvećim delom pokrivati zaduženjem države na inostranom finansijskom tržištu, zatim finansijskom pomoći EU i prihodima od privatizacije, koji će biti znatno manji nego prethodne godine.

U ovom momentu, većina se slaže, najbolji model je „rukovođeni plivajući kurs“. Ukoliko bi Srbija vodila politiku fiksnog kursa usledilo bi veliko trošenje deviznih rezervi zemlje. Kurs dinara treba da bude plivajući, ali tako da održi stabilnost, jer se ne smeju dozvoliti veliki skokovi ili padovi, kako bi se omogućio razvoj privrede.

Takođe, na skupu se moglo čuti da, bez obzira na momenat izbijanja svetske krize, srpska privreda ima unutrašnje strukturne probleme i slabosti, koji se sada samo dodatno usložnjavaju.

U tom smislu ovo vreme krize može biti prilika za temeljite institucionalne reforme, u svim onim oblastima u kojima su primećene najveće barijere ulasku investicija. To se odnosi na privatizaciju građevinskog zemljišta, urbanističku regulativu i upravu, poresku politiku i upravu, itd.

Ovakvi potezi doneli bi rezultate tek u godinama koje slede i bili bi svojevrsan doprinos stvaranju uslova za održivi privredni rast.

Prilog: Propisi doneti u cilju ublažavanja negativnih efekata svetske finansijske krize

Doneti zakoni

1. Zakon o osiguranju depozita ("Sl. glasnik" RS, br. 116/2008)
2. Zakon o Agenciji za osiguranje depozita ("Sl. glasnik" RS, br. 116/2008)
3. Zakon o stečaju i likvidaciji banaka i društava za osiguranje ("Sl. glasnik" RS, br. 116/2008)
4. Zakon o budžetu Republike Srbije za 2009. godinu ("Sl. glasnik" RS, br. 120/2008)
5. Zakon o privremenom izuzimanju od oporezivanja porezom na dohodak građana određenih vrsta prihoda ("Sl. glasnik" RS, br. 5/2009)
6. Zakon o porezima na imovinu ("Sl. glasnik" RS, br. 5/2009)

Zakon u proceduri

7. Predlog Zakona o prestanku važenja Zakona o Fondu za osiguranje i finansiranje spoljnotrgovinskih poslova („Službeni list SRJ”, broj 3/02) upućen 22. decembra 2008. godine u skupštinsku proceduru

Vlada RS

1. Uredba o uslovima za subvencionisanje kamatnih stopa za kredite za održavanje likvidnosti i finansiranje trajnih obrtnih sredstava u 2009. godini ("Sl. glasnik" RS, br. 9/2009)
2. Uredba o uslovima korišćenja sufinansiranih kredita za investicije uz garanciju Garancijskog fonda u 2009. godini ("Sl. glasnik" RS, br.9 /2009)
3. Uredba o uslovima i kriterijumima za subvencionisanje kamatne stope za potrošačke kredite, odnosno finansijski lizing za nabavku određenih trajnih potrošnih dobara u 2009. godini ("Sl. glasnik" RS, br. 9/2009)
4. Pravilnik o izmenama i dopunama Pravilnika o Kontnom okviru i sadržini računa u Kontnom okviru za privredna društva, zadruge, druga pravna lica i preduzetnike (" Sl. glasnik" RS, br. 9/2009)

Narodna banka Srbije

1. Odluka o obaveznoj rezervi banaka kod NBS ("Sl.glasnik RS", br. 116/2006, 3/2007, 31/2007, 93/2007, 35/2008, 94/2008, 100/2008, 107/2008, 110/2008 I 112/2008)
2. Odluka o visini referentne kamatne stope NBS po osnovu operacija na novčanom tržištu - 22. januar 2009. godine
3. Odluka o upravljanju rizicima banke ("Sl.glasnik RS", br. 129/2007, 63/2008 I 112/2008)
4. Odluka o privremenim merama za očuvanje stabilnosti bankarskog sistema u Republici Srbiji ("Sl.glasnik RS br. 116/2008)
5. Odluka o privremenim merama za očuvanje finansijske stabilnosti u Republici Srbiji ("Sl.glasnik RS br. 116/2008)
6. Pravilnik o obrascima i sadržini pozicija u obrascima konsolidovanih finansijskih izveštaja za banke ("Sl.glasnik RS" br. 74/2008 i 3/2009)
7. Početkom februara 2009. godine, NBS je predložila izmenu važeće regulative :
  - Odluke o privremenim merama za očuvanje finansijske stabilnosti u Republici Srbiji (Sl.glasnik RS br. 116/2008)
  - Odluke o privremenim merama za očuvanje stabilnosti bankarskog sistema u Republici Srbiji (Sl.glasnik RS br. 116/2008)
  - Odluke o obaveznoj rezervi banaka kod NBS ("Sl.glasnik RS", br. 116/2006, 3/2007, 31/2007, 93/2007, 35/2008, 94/2008, 100/2008, 107/2008, 110/2008 i 112/2008)

Sporazum sa MMF

Sporazum sa MMF-om o ekonomskom programu, uz kreditnu podršku od 402,5 miliona evra, u okviru petnaestomesečnog stand-by programa predostrožnosti (potpisan 16. januara 2009. godine)

Kolektivni ugovor

Odluka o primeni Opšteg kolektivnog ugovora na sve poslodavce na teritoriji Republike Srbije – Aneks II ("Sl. glasnik RS", br. 8/2009)

Izvori – literatura

1. Konjunktorni trendovi Srbije: „ 2009 - godina teškog ekonomskog izazova“; „ Kriza svetskog finansijskog sistema i položaj Srbije „
2. Republički zavod za razvoj – konjunktne perspektive
3. PKS: „Svetska ekonomska kriza i mere Vlade Republike Srbije „
4. Ekonomski institut: Makroekonomske analize i trendovi
5. Kopaonik Biznis Forum 2009: Rast u uslovima globalne recesije i finansijske krize: (ne) konvencionalne inicijative
6. Republički zavod za statistiku
7. Nacionalna služba za zapošljavanje

Sekretar Centra

Daliborka Ivanović, dipl.oec.